

نگارشی بر موسیقی آوازی ایران (رولیف)

همراه با یک عدد CD

دکتر هومان شکرالهی

پتهوون
مرکز موسیقی پتهوون شیراز

۷۸۹	شکر الهی، هومان (۱۳۵۳)
/۲	نگرشی بر موسیقی آوازی ایران (ردیف) / تالیف
ن ۵۷۶ ش	هومان شکر الهی - شیراز: تخت جمشید، ۱۳۸۴.
	ISBN: 964-8645-27-22
واژه نامه.	۱. موسیقی آوازی ایران (ردیف)، الف. عنوان - ردیف،
کتابنامه.	آوازی عبدالله دوامی

انتشارات تخت جمشید

عنوان: نگرشی بر موسیقی آوازی ایران (ردیف)

نگارنده: دکتر هومان شکر الهی

E. mail: h_shokrollahi@yahoo.com

نوبت چاپ: اول، ۱۳۸۴، شمارگان: ۳۰۰۰ جلد.

صفحه آرای و نغمه نگاری: محمد بقایی.

طرح جلد: محمد مهدی هاشمی نسب.

لیتوگرافی: پردیس ارم (لیلی بهمنی).

ناشر: انتشارات تخت جمشید: شیراز، خیابان پیروزی، تلفن: ۲۲۴۵۴۰۱

همه حقوق چاپ و نشر برای نویسنده محفوظ است

شابک: ۲۲-۲۷-۸۶۴۵-۹۶۴

قیمت: همراه با CD ۲۰۰۰۰۰

۴۰ تولید صدا در انسان	۶-۱
۴۳ تنفس صحیح	۷-۱
۴۳ وسعت و میدان صدا	۸-۱
۴۷ فصل دوم: وزن شعر	
۴۸ حرف	۱-۲
۴۸ مصوت‌ها	۱-۱-۲
۴۹ صامت‌ها	۲-۱-۲
۴۹ آواهای همراه نغمه	۳-۱-۲
۵۰ هجا (بخش، سیلاب)	۲-۲
۵۰ هجای کوتاه	۱-۲-۲
۵۰ هجای بلند	۲-۲-۲
۵۰ هجای کشیده	۳-۲-۲
۵۲ وزن	۳-۲
۵۴ انواع وزن شعر	۱-۳-۲
۵۵ قواعد تعیین وزن	۲-۳-۲
۵۶ اوزان متداول در شعر فارسی	۴-۲
۵۷ دو بیتی و رباعی	۱-۴-۲
۵۹ مثنوی	۲-۴-۲
۶۰ چهار پاره	۳-۴-۲
۶۱ غزل	۴-۴-۲
۶۴ انتخاب شعر با توجه به محتوا و وزن گوشه	۵-۲

۶۹	اجزای حروف و نظایر آن در ایقاع.....	۶-۲
۷۵	فصل سوم: تکیه، آهنگ، درنگ.....	
۷۶	تکیه.....	۱-۳
۷۷	تکیه هجا.....	۱-۱-۳
۷۸	تکیه کلمه.....	۲-۱-۳
۸۴	کلمات زنگ‌دار.....	۲-۳
۸۴	آهنگ جمله.....	۳-۳
۸۷	درنگ.....	۴-۳
۹۱	فصل چهارم: چگونگی آوانویسی در آواز.....	
۹۳	آوانویسی کلمات.....	۱-۴
۹۶	آشنایی با علامت‌های اضافی خط موسیقی.....	۲-۴
۹۷	خط اتصال.....	۱-۲-۴
۹۷	نت‌های تزئین.....	۲-۲-۴
۹۸	تکیه.....	۳-۲-۴
۹۹	تریل.....	۴-۲-۴
۱۰۰	ویبراسیون.....	۵-۲-۴
۱۰۰	لغزش (گلیساندو).....	۶-۲-۴
۱۰۳	فصل پنجم: موسیقی آوازی ردیف.....	
۱۰۷	ریتم.....	۱-۵

کتاب روشنی آوازی ایران

فصل مطالب

۱۱۲ وزن	۲-۵
۱۱۷ انطباق وزن شعر با متر ملودی	۳-۵
۱۲۱ کلمات اضافی	۴-۵
۱۲۲ همخوانی وزن شعر با متر ملودی	۱-۴-۵
۱۲۳ گسترش تحریر	۲-۴-۵
۱۲۴ پر کردن سکوت‌های آشکار	۳-۴-۵
۱۲۵ کمک به درک مضمون شعر	۴-۴-۵
۱۲۵ تاکید	۵-۵
۱۲۷ تکرار	۶-۵
۱۲۸ تکرار کلمه	۱-۶-۵
۱۳۰ تکرار قسمتی از مصراع	۲-۶-۵
۱۳۰ تکرار مصراع	۳-۶-۵
۱۳۴ هجای صوتی	۷-۵
۱۳۵ سکوت	۸-۵
۱۳۶ مکث‌های آشکار	۱-۸-۵
۱۴۱ مکث‌های درونی	۲-۸-۵
۱۴۲ ادای صحیح و واضح کلمات	۹-۵
۱۴۴ هماهنگی زیر و بمی هجا با انحنای ملودی	۱۰-۵
۱۴۶ ادای حالت شعر	۱۱-۵
۱۴۸ همخوانی مضمون شعر با محتوای ملودی	۱۲-۵
۱۵۰ اشاره	۱۳-۵
۱۵۵ کشش (مد آوازی)	۱۴-۵

۱۵۸	ویراسیون	۱۵-۵
۱۵۹	پرش	۱۶-۵
۱۶۰	مصوت کوتاه	۱۷-۵
۱۶۱	جمله بندی (در موسیقی آوازی)	۱۸-۵
۱۶۳	تحریر	۱۹-۵
۱۶۷	تحریرهای انگاره	۱-۱۹-۵
۱۷۴	انواع تحریر از نظر جمله بندی	۲-۱۹-۵
۱۷۶	تحریرهای آکسان دار	۳-۱۹-۵
۱۷۷	تحریرهای ساکن و متحرک	۴-۱۹-۵
۱۷۸	انواع تحریر بر اساس ریشه اصلی (تکیه)	۵-۱۹-۵
۱۷۸	انواع تحریر بر اساس تعداد نغمه های هرموتیف	۶-۱۹-۵
۱۸۳	انواع تحریر بر اساس مجرای خروجی هوا	۷-۱۹-۵
۱۸۴	غلت	۸-۱۹-۵
۱۸۷	ادوات تحریر	۹-۱۹-۵
۱۹۰	تنوع تحریر	۱۰-۱۹-۵
۱۹۵	تصنیف	۲۰-۵
۱۹۶	انواع تصنیف	۱-۲۰-۵
۲۰۲	اساس تلفیق شعر و موسیقی در تصنیف های ردیف	۲-۲۰-۵
۲۰۹	پیوست اول	
۲۱۱	پیوست دوم	
۲۱۹	فهرست اشعار	

۲۲۵	فهرست منابع.....
۲۳۳	فهرست موضوعی.....
۲۴۳	فهرست نام‌ها.....
۲۴۹	واژه‌نامه انگلیسی - فارسی.....
۲۶۱	واژه‌نامه فارسی - انگلیسی.....
۲۷۳	زندگی‌نامه استاد ابوالحسن اقبال آذر.....
۲۷۴	زندگی‌نامه استاد سید حسین طاهر زاده.....
۲۷۵	زندگی‌نامه استاد عبدالله دوامی.....

مقدمه

در ایران امروز از لحاظ جغرافیایی، وسعت و قومیت‌های مختلف تقسیم بندی‌های متفاوتی را می‌توان برای آواز در نظر گرفت مثل مناطق پارسی گوی و غیر پارسی گوی و یا مناطق کویری، کوهستانی و جنوب که در بررسی هر کدام از این گروه‌ها می‌توانیم خصوصیات و ویژگی‌های خاصی را ببینیم؛ مثلاً در مورد مناطق کویری می‌توان گفت: «مناطق کویری بیشتر شهرهای حاشیه کویر را در بر دارد مانند کاشان، کرمان، یزد، ساوه و... این شهرها به دلیل هموار بودن و نداشتن کوهستان‌های مرتفع در طول تاریخ مورد هجوم اقوام بیگانه قرار گرفته‌اند و به همین دلیل در این مناطق، آوازهای دشتی و دشتستانی رایج است و صداها بم و افتاده است».^۴ ولی در مورد مناطق کوهستانی باید گفت: «مناطق کوهستانی به دلیل آب و هوای سرد و کوهستانی بودن این مناطق کمتر مورد هجوم اقوام بیگانه بوده‌اند مثل آذربایجان و کردستان خوانندگان این مناطق از صدای قدرتی برخوردارند».^۵

حضور هم‌هنگ و زیبا از این نغمه‌ها را می‌توانیم در موسیقی ردیف دستگاهی امروز ببینیم. «رپرتوار (مجموعه) موسیقی کلاسیک ایرانی همراه با نظم و ترتیب سنتی آن ردیف نامیده می‌شود. ردیف در اصل مجموعه ملودی‌هایی است که به وسیله افراد مختلف در زمان‌های گوناگون جمع آوری شده است و به رپرتوار افزوده شده است. رپرتوار

۴ - مبصری، بهروز. سیری در آواز ایران، هنر موسیقی، صفحه ۴۳.

۵ - مبصری، بهروز. سیری در آواز ایران، هنر موسیقی، صفحه ۴۳.

موسیقی کلاسیک ایرانی مانند ریپرتوار موسیقی کلاسیک غربی نیست که افراد مشخصی آن را ساخته باشند و عینا به همان صورتی که تصنیف شده است اجرا شود بلکه مجموعه‌ای است از ملودی‌های سنتی که بسیاری از آنها از منابع موسیقی شهری و روستایی گرفته شده است و با گذشت زمان منشا و خاستگاه آنها فراموش شده است. ردیف به عنوان ملودی‌هایی معرفی می‌شود که هم برای تعلیم و هم برای اجرا به وسیله موسیقی‌دانان تنظیم یافته است.^۶

ردیف موسیقی اصیل ایرانی شامل هفت دستگاه و پنج آواز است که از تعداد زیادی گوشه که با یک نظم دقیق و زیبایی خاص در کنار هم قرار گرفته‌اند تشکیل شده است. در موسیقی ردیف، نحوه بیان موسیقی جدی و دارای فکر و نظم است. شیوه اجرا از هرگونه تزئین‌های ساختگی عاری است. اکثر گوشه‌ها دارای فواصل پیوسته و در محدوده دانگ هستند. دوره کامل دستگاه‌ها و آوازها از دو دانگ پیوسته و یک پرده طنینی در انتها تشکیل می‌شود. روند نغمات گوشه‌ها از جهت زیر و بمی به طرف اوج است و با فرودی که هر گوشه برای خود دارد، به درجه اصلی شاهد یا ایست دستگاه باز می‌گردد. فرود هر گوشه دارای روند خاصی است. هر یک از گوشه‌های ردیف دارای فرم و محتوای ویژه‌ای است در پیوند با گوشه دیگر، یا در تضاد با آن، یا پاسخی است به آن و یا مکمل آن.

^۶ - طلائی، داریوش. نگرشی نو به تئوری موسیقی ایرانی، موسسه فرهنگی هنری ماهور، چاپ اول، ۱۳۷۲، صفحه ۱۱.

مقدمه

هرگوشه دارای ساختمان مستقل و متفاوتی است و می‌تواند شامل چهار بخش درآمد (مقدمه)، شعر، تحریر و فرود باشد. شعر تقریباً در اکثر گوشه‌های بزرگ خوانده می‌شود. بعضی گوشه‌ها هم دارای درآمد و هم دارای فرود هستند که به آن‌ها تیکه می‌گویند مانند گوشه دلکش. بعضی از گوشه‌ها نه درآمد دارند نه فرود مانند حزین و بسته نگار.

بعضی گوشه‌ها دارای متر مشخص می‌باشند مانند چهارپاره و کرشمه و بعضی دیگر دارای متر آزاد، مانند بسیاری از گوشه‌های ردیف از قبیل اکثر درآمدها. بعضی گوشه‌ها دارای فرم مشخص هستند و با توجه به جایگاه بنیادی وزن کارکردهای مختلف ملودیک در دستگاه‌های مختلف دارند به طوری که حرکت‌های ریتم در آن‌ها ثابت است. مانند گوشه مثنوی و کرشمه که در دستگاه‌ها و آوازهای مختلف خوانده می‌شود. به عنوان مثال گفته می‌شود: کرشمه در درآمد، کرشمه در اوج و کرشمه در رضوی در شور. بعضی گوشه‌ها دارای الگوهای ملودیک هستند و از لحاظ فواصل، ثابت و حرکت‌های ریتم در آن‌ها متفاوت است، مانند بسیاری از درآمدها.

«هرگوشه نام مخصوصی دارد، بعضی نام‌ها از مناطق گوناگون سرزمین ایران گرفته شده‌اند، مانند گیلکی، بختیاری، شوشتری..... گروهی از نام‌های قهرمانان یا موسیقی دانان گرفته شده‌اند، مانند: محمد صادق خان، حسینی، حاجیانی... برخی توصیف طبیعت و جهان هستند مثل سپهر، بحر نور، نوروز. گروهی از مسایل

عاطفی و احساسی حکایت می‌کنند مثل: حزین، خجسته، فرح... گروهی دیگر از تصوف و عرفان حکایت دارند مثل راز و نیاز، سوزوگداز، جامه‌دران... گاهی هم داستان‌های ادبی استفاده شده، مثل: لیلی و مجنون... و یا از نام پرندگان مثل چکاوک نام برده شده است.^۶ زبان فارسی از دیدگاه موسیقی، زبانی آهنگین است و کمک زیادی به تولید ضرب‌های ادواری می‌کند. با توجه به این خصوصیت، اشعار کلاسیک فارسی که بر اساس افاعیل عروضی می‌باشند، برای پیوند با موسیقی دستگامی ایران بسیار مناسب هستند. در اینجاست که نقش آشنایی خواننده با علم عروض و شعر از جهات مختلف برای ارائه یک آواز خوب و صحیح، مهم جلوه می‌کند.

خواننده، پیامی را که شاعر می‌خواهد در شعر خود بیان کند، به گونه‌ای دیگر با آواز بیان می‌کند. در این حالت، خواننده باید شعری مناسب از نظر محتوا و وزن که با حالت و وزن گوشه مورد نظر منطبق باشد، انتخاب کند. قسمت عمده و مهم هنر خوانندگی مربوط به آوازخوانی است چنانکه: «بسیاری از آواز خوان‌های امروزی... چون قادر به اجرای سبک کلاسیک آواز خوانی موسیقی ایرانی نیستند به تصنیف‌های سبک و بازاری که تنها ارزش تجاری دارد رونق داده‌اند».^۸ داشتن صدای طبیعی خوب و مطبوع شرط لازم برای

^۶ - کیانی، مجید. هفت دستگام موسیقی ایران، چاپ شقایق، تهران، ۱۳۷۱، صفحه ۵۰.

^۸ - فرهنگ، هرمز. صدا و آواز در موسیقی معاصر ایران، مجله موسیقی، دوره سوم، شماره ۱۹،

اسفند ۱۳۳۶، صفحه ۴.

مربوط به ذوق و سلیقه استاد هر شیوه می باشد. اختلاف عمده آن‌ها با یکدیگر در ادای هجاها، تحریر و ادوات آن، انتخاب شعر، تزیین‌های موسیقی و همچنین تعداد و بعضی اسامی گوشه‌ها و چگونگی توالی آن‌هاست. در این قسمت سخنی از استاد نورعلی برومند آورده می‌شود: «شیوه‌های آوازی با وجود اختلاف، در اصل و اساس یکسان هستند و این، یکسان بودن مکتب و پایبندی آن‌ها را به یک مکتب آوازی نشان می‌دهد. به عنوان مثال نوع تحریر در گوشه شوشتری مشخص است که اگر این تحریر را در بیات اصفهان بدهند، درست نمی‌شود. اقبال آذر و طاهرزاده دو شیوه مختلف در آواز دارند، به عنوان مثال اقبال آذر بیشتر تحریرها را کش می‌دهد و طاهرزاده مختصرتر می‌خواند.»^{۱۱} نظریه دیگر بیان می‌کند که مکاتب آوازی مختلفی می‌توان داشت مانند: مکتب اصفهان (استاد طاهرزاده)، مکتب تهران (استاد دوامی)، مکتب تبریز (استاد اقبال آذر) که با توجه به خصوصیات فرهنگی و هنری خاستگاه هر کدام، مختصاتی در آوازشان وجود دارد. دلیل به وجود آمدن مکاتب آوازی، پایتخت بودن بعضی از شهرها بوده است. «مکاتب آوازی در پایتخت‌ها متمرکز بوده است یعنی در جاهایی که به هنر توجه بیشتری می‌شده است ... و به دلیل ترکیب شدن این مکاتب‌ها نمی‌توانیم مکتبی را کاملاً خالص بدانیم.»^{۱۲}

نکته‌ای که باید در مورد آواز توجه شود این است که دستگاه صوتی انسان بر خلاف دیگر سازها در دسترس نیست، به همین دلیل بسیاری از مطالب و تمرین‌های عملی مانند تغییر شکل اندام‌های

^{۱۱} - نورعلی برومند، نوار ضبط شده خصوصی.

^{۱۲} - کتاب ماه هنر، گفتگو با استاد شجریان، تهران، ۱۳۷۹، صفحه ۴.

صوتی و اجرای حالات موسیقی باید در محضر استاد و با شنیدن آثار خوب به صورت درونی دریافت شود. البته برای بعضی قسمت‌ها مانند تلفظ صحیح حروف، دستورالعمل‌هایی ارائه شده است.

«فهرست زیر تداوم انتقال موسیقی دستگاهی را از دوره قاجار (عهد ناصری) تا امروز نشان می‌دهد. اسامی استادان موسیقی که بعد از خطوط نقطه چین آمده، نشانگر انتقال آن همراه با تغییر است.»^{۱۲}

محمد رضوی	سید احمد خان سید عبدالرحیم اصفهانی ابراهیم آقا باشی	سید حسین طاهرزاده نور علی برومند
محمد رضا شجریان	علیخان (نایب السلطنه) عبدالله دوامی حاج تاج نیشابوری جناب ابوالحسن دماوندی	نصرالله ناصح پور
		صالح عظیمی
		میرزا صادق خرازی ابوالقاسم عارف رضا قلی ظلی
ابراهیم بودری رضاقلی ظلی صالح عظیمی	عبدالحسین صدر میرزا طاهر ضیاء (ضیاء الذاکرین) حسینعلی نکیسا حاجی ملا کریم جناب قزوینی ابوالحسن اقبال آذر شیخ محمود خزانه عیسی آقا باشی سلیمان امیر قاسمی قلی خان شاهی میرزا حبیب اصفهانی - (شاطر حاجی)؛ ادیب خوانساری میرزا عباس	حاتم عسگری
		غلامحسین بنان
		رضاقلی ظلی
		صالح عظیمی

^{۱۲} - کیانی، مجید. هفت دستگاه موسیقی ایران، چاپ شقایق، تهران، ۱۳۷۱، صفحه ۱۳۲.

An Approach to the Iranian Vocal Music

از موسیقی آوازی، چندین ردیف در دست علاقه مندان است. نگارنده با انتخاب ردیف استاد دوامی با ذکر و بررسی نمونه هایی به معرفی انواع تحریر و دیگر خصوصیات موسیقی آوازی ردیف پرداخته است و برای درک کامل تر موضوع، مطالبی را در بخش های نخستین ارائه داده است.

There are several radifs of Iranian vocal music

access. The author, having chosen radif of Abd Davami, mentions and studies some samples and presents the types of inflection and other vocal specification. To make it more understandable, are some subjects given in the first four chapters

ISBN: 964-8645-27-2

9 789648 645286